

**Компаративний аналіз на уроках зарубіжної літератури:
проблеми і перспективи розвитку**

Стаття присвячена аналізу головних методологічних проблем викладання зарубіжної літератури крізь призму використання компаративістики як форми міжлітературних взаємин.

Ключові слова: компаративний аналіз, зарубіжна література.

Статья посвящена анализу главных методологических проблем преподавания зарубежной литературы сквозь призму использования компаративистики как формы литературных взаимодействий.

Ключевые слова: компаративный анализ, зарубежная литература.

The paper is devoted to analysis of the main metodologikal problems of comparetiv studies foreing literature in modern Ukrainian education.

Key words: metodologikal problems, comparetiv studies.

Сучасна програма шкільного курсу зарубіжної літератури передбачає використання порівняльного літературознавства як методу рецепції художнього тексту. Проблема використання і, головне, практичної доцільності порівняльного методу у шкільній освіті, власне, і є предметом уваги даної статті.

Компаративістика, за визначенням літературознавчого словника-довідника Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін., – це "порівняльне вивчення фольклору, національних літератур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу (методу)" [1, с. 369]. Як бачимо з поданого визначення, поняття компаративістики тісно пов'язане з поняттям взаємовпливів. Визначення поняття "художні взаємовпливи" надається у посібнику за ред. О. Галіча: "Художні взаємовпливи – це різного характеру впливи одних мистецьких явищ на інші, розмаїті форми впливу всередині літератури чи взаємозв'язки сучасної літератури з художньою культурою минулих епох, звернення до творчості різних народів" [2, с. 445].

Компаративістика як метод вивчення літератури складалася упродовж ХІХ ст., але її елементи з'явилися в літературно-критичних працях ще в епоху античності. Контактні зв'язки – це документально засвідчені взаємини між письменниками і відповідно школами, течіями, літературами. Д. Наливайко так зазначив особливості вивчення контактних зв'язків: "... Мета полягає в документально підтвердженому встановленні,

що певний письменник був обізнаний з творчістю іншого письменника і зазнав його впливу, що певний мотив чи герой, особливість жанрової структури твору чи стилю запозичені чи привнесені..." [4, с. 39]. У процесі вивчення історико-літературної наступності важливо знайти не окремі елементи схожості, а те, що певною мірою характеризує спільність творчих задумів, єдність або близькість ідейно-естетичних принципів. Причому, коли ми маємо справу з творчістю справжніх майстрів, кожний прояв спадковості – це новаторський акт, художнє відкриття.

Шкільний курс зарубіжної літератури від п'ятого до одинадцятого класу рясніє розмаїттям постатей різних культурно-історичних періодів розвитку як західноєвропейських, так і східних літератур. Часом добірка текстів і постатей, вивчення котрих пропонується дітям укладачами програм, викликає подив, та на разі ми не ставимо за мету аналіз шкільної програми, то є річ невдячна. Вдамося до аналізу конкретної роботи колективу вчителів-словесників, продуктом діяльності котрих стала збірка апробованих на практиці конспектів уроків з елементами компаративного аналізу. Варто зазначити, що будь-який творчий пошук учителя-словесника у сучасній школі це вже є факт сприятливий і позитивний, оскільки саме на вчителя-філолога покладається відповідальність значно більша, ніж насправді може видаватися. Сьогодення вимагає пошуку і визначення міждисциплінарних підходів саме і у сфері гуманітарного знання, і тут варто враховувати такі складні зв'язки, котрі є на межі історії, культури, літератури і як форми рецепції, і як наукової галузі. На прикладі продукту діяльності вчителів ніжинських шкіл розглянемо найбільш важливі аспекти використання елементів компаративного аналізу на уроках зарубіжної літератури (Елементи компаративного аналізу на уроках світової літератури : конспекти уроків. – Ніжин, 2012. – 56 с.). Розроблені вчителями матеріали є результатом роботи творчої групи вчителів світової літератури "Пошук" і містять дев'ять розробок апробованих на практиці варіантів уроків світової літератури з елементами компаративного аналізу. Безперечно, сукупно маємо цінний і вартий уваги продукт. Але зупинимось на окремих моментах. У першу чергу варто зазначити широке поле для порівнянь, котре обирають вчителі, адже об'єктивний розвиток методичної науки висуває нагальну проблему теоретичного розроблення, експериментальної перевірки і практичного впровадження системи компаративного вивчення зарубіжної (і української) літератур у середній школі. У колі уваги вчителів маємо різноманітні паралелі (фольклорний жанр казка [7, с. 6], А. Чехов – Ч. Діккенс [7, с. 9], В. Симоненко – Р. Кіплінг [7, с. 22], А. Міцкевич – і українська література [7, с. 41],

Г. Маркес – Л. Толстой [7, с. 47]), котрі самі по собі вже є предметом глибоких компаративних студювань. Головне ж завдання вчителя, на разі – дотримуючись логіки порівняльної аналітики, не втратити відчуття своєрідності кожної з порівнюваних постатей, що, виходячи зі змісту конспектів уроків і висновків до них, учителям вдається досягти на практиці. А це є досить непросто. І тут, мабуть, найбільш складним і суперечливим у цьому сенсі видається урок на тему "Веди, Біблія, Коран. Компаративний аналіз найдавніших пам'яток світової літератури" (8 клас) [7, с. 29], адже тут маємо справу не лише з літературним, але більше із культурно-релігійним виміром, що виходить далеко за межі літературного тлумачення і котрий навряд чи буде адекватно засвоєний учнем 8 класу. Тим паче, що естетична реальність словесно-художнього твору моделює за допомогою знакової системи мови різні аспекти дійсного світу. У національних літературах, особливо колоніальних, прикметної ваги набув соціологічний аспект. З огляду на це методика викладання літератури попередніх десятиліть багато в чому залежала від обставин тоталітарного режиму, від диктаторської політики в галузі освіти, коли літературі відводилася роль прикладної дисципліни у справі навчання і виховання підростаючих поколінь.

Часто у художній літературі вбачали позаестетичний зміст, розглядали і використовували її образний світ як ідеологічний засіб і, таким чином, ігнорували художню автономність мистецтва. Методи навчання літератури в такому разі були генетично споріднені із нав'язуванням ідеологічних стереотипів, однозначною інтерпретацією художніх явищ, з їх спрощеною оцінкою. Напевне, саме тому багатющий потенціал ідей, концепцій, понять, які виробила світова літературознавча думка XIX–XX ст., не знайшов свого реального відображення в шкільному курсі викладання літератури, і як наслідок маємо одноманітні методи роботи з твором, спрощене, а нерідко й спотворене уявлення про світ художньої літератури. Навіть такій важливій і самоочевидній грані національної літератури, як її включеність до глобального всесвітнього літературного процесу, її зв'язки з іншими регіональними літературами, приділялося мало уваги. Важливо, щоб учні усвідомили глибинні, сутнісні відмінності між національними культурами, невід'ємною складовою яких є література, пізнали самотні, специфічні риси естетичної свідомості свого народу. Але не менш важливим є те, щоб діти відчули симфонічний, діалогічний характер української літератури. Така цілісність досягається різними чинниками. По-перше, наявністю констант світової літератури, універсальних надчасових структур, запасом стійких форм (топосів), актуальних в усі часи. По-друге, спільністю стадій розвитку (архаїчного періоду; традиціоналізму художнього

мислення й поетики стилю та жанру; індивідуально-творчої художньої свідомості). По-третє, близькістю літератур різних країн, тобто типологічними сходженнями (конвергенціями). І нарешті, міжнародними літературними контактами (взаємовпливами і запозиченнями). Єдність усіх цих факторів породжує культурний синтез – продуктивне джерело становлення і розвитку регіональних і національних літератур. Встановлення контактів між кількома літературними явищами також сприятиме формуванню національної самосвідомості, гуманістичного світогляду і патріотичних почуттів учнів.

Компаративний підхід допоможе усвідомити літературний процес і культуру як єдину систему текстів, причому систему діалогічну, багаточасову, відкриту. Тому нині назріла необхідність спеціального цілеспрямованого дослідження закономірностей компаративного вивчення шкільного курсу літератури з урахуванням релігійного, культурного і модерного підходів у шкільній практиці. Тож у подальшому перед вчителем-словесником можна визначити наступні завдання: 1) проаналізувати теорію і практику компаративного вивчення шкільного курсу зарубіжної літератури, визначити і науково обґрунтувати основні напрями дослідження проблеми; 2) виявити педагогічні умови і методичну спрямованість діяльності вчителя й учнів, що вимагає компаративний підхід у вивченні літератури; 3) розробити цілісну концепцію компаративного підходу до вивчення зарубіжної (і в порівнянні – української) літератури; 4) сформулювати принципи компаративного вивчення шкільного курсу літератури та встановити їх зв'язок із загальнодидактичними принципами; 5) розробити й апробувати технологію компаративної інтерпретації творів української та зарубіжної літератур у їх родовій і жанровій специфіці. Також варто враховувати той факт, що у шкільних підручниках не розкривається поняття "мотив" (хоча існує ціла компаративна теорія мотиву, розроблена ще О. Веселовським), не розмежовуються поняття "тема" і "проблема", випадає з поля зору поняття пафосу (емоційної тональності) як важливого компонента змісту, що забезпечує його цілісність. До того ж компаративне вивчення шкільного курсу літератури передбачає формування в учнів таких важливих понять, як текст, дискурс, інтерпретація, контекст, архетип, антиципація, аналогія, рецепція тощо. Для того, щоб оперувати зазначеними поняттями, необхідно визначити їх термінологічне наповнення, окреслити можливі параметри функціонування. У процесі вивчення зарубіжної літератури порівняльний метод виконує декілька функцій. Він синтезує попереднє конкретно-історичне вивчення окремих національних літератур, узагальнює його результати, виявляє деякі загальні закономірності розвитку літератур,

що зіставляються, і їхні відмінності. Водночас порівняльний аспект є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур, що порівнюються. Він стимулює увагу до тих явищ і процесів, які в ході ізольованого вивчення однієї національної літератури могли б здаватися другорядними. Лише у процесі багаторазового спостереження вони виявляють своє значення. Зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких важливих явищ або процесів у національних літературах.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВІД "Академія", 1997. – 752 с.
2. Галич О. А. Теорія літератури : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. – К. : Либідь, 2001. – 487 с.
3. Бондаренко Л. Г. Вивчення ліричних творів на уроках української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною (9–11 класи) : дис ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Бондаренко Л. Г. – К., 2001. – 178 с.
4. Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу / Д. С. Наливайко. – К. : Дніпро, 1988. – 395 с.
5. Наука, яка дедалі визначатиме методику викладання літератури. Бесіда з доктором філологічних наук проф. Д. С. Наливайком про компаративістику та шляхи її становлення в Україні // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – № 3. – С. 39–42.
6. Неупокоева И. Г. История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа / И. Г. Неупокоева. – М. : Наука, 1976. – 359 с.
7. Елементи компаративного аналізу на уроках світової літератури : конспекти уроків. – Ніжин : ТОВ "Видавництво Аспект-Поліграф", 2012. – 56 с.